

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ РЕМИ В МОНОПРЕДИКАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

У статті комплексно й системно проаналізовано рему як складник моно-предикативних синтаксичних конструкцій; зацентровано на особливостях маркування зазначеної інформативно навантаженої одиниці та її співвідношенні з компонентами формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної організації. З'ясовано, що виразники простої реми найчастіше корелюють із різними за структурою присудками та нечленованими реченнями. Периферію формального маркування розгляданої простої комунікативної одиниці становлять лексеми, співвідносні з підметами та детермінантами. Складну рему зазвичай експлікує присудок чи головний член односкладного речення та залежні від них компоненти, зокрема атрибутивні, детермінантні та прислівні поширювачі. До центру тяжіють самостійно вжиті другорядні члени речення в неповних, переважно еліптичних конструкціях. Ознакою периферійності позначені підмети, ускладнені означеннями, а також сполуки слів з опорними керованими членами речення, детермінантами місця й часу, означеннями. Своєрідне інформативне й акцентне навантаження притаманне вставленим конструкціям, що утворюють новий самостійний фрагмент висловлення – складну рему. Дослідження побудоване на матеріалі повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер».

Ключові слова: рема, актуальне членування, предикат, присудок, субстанційні синтаксеми.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прагнення мовознавців створити якнайповнішу типологію простих синтаксичних одиниць стало підґрунтям появи низки теоретичних концепцій, побудованих на комплексі різноаспектних кваліфікаційних параметрів. Новаторство лінгвістичних студій указанного спрямування визначає зорієнтованість науковців на комунікативно-прагматичні наміри мовця та специфіку вияву компонентів монопредикативних конструкцій у конкретно-маркованих ситуаціях. Як слушно наголошує М. О. Вінтонів, «все більше привертає увагу не сукупність мовних засобів, що репрезентують позамовний зміст тексту, а індивідуально-особистісні властивості та якості як мовця, так і реципієнта: їхні переконання, мотиви, оцінки тощо» [2, с. 7]. У цьому руслі вирізняються праці, позначені виразним антропоцентричним спрямуванням. Цікаву думку з приводу порушеної проблеми висловила Г. О. Золотова: «Не можна пізнати саму собою мову, не вийшовши за її межі, не апелюючи до її

творця – до людини, до конкретної мовної особистості» [3, с. 107]. Зорієнтованість на вказані пріоритети посприяло появі низки новітніх напрямів, представники яких, керуючись традиційними науковими постулатами, мають на меті розширити уявлення про просте речення, залучити до аналізу ширший спектр параметричних ознак й у такий спосіб подати його уточнену класифікаційну схему аналізу. На цьому тлі важливою виступає проблема опису актуального членування простих синтаксичних одиниць.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній лінгвістиці створено чимало новітніх наукових парадигм, у яких предметом студіювання обрано просте речення. Переважно його аналізують на формально-синтаксичному та семантико-синтаксичного підрівнях синтаксичного рівня мови. Натомість комунікативні ознаки зазвичай розглядають фрагментарно. У мовознавстві значний внесок у розбудову теорії головної синтаксичної одиниці зробили такі науковці, як О. С. Мельничук, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, М. В. Мірченко, О. Г. Межов, О. В. Бондарко, Г. О. Золотова, Н. О. Слюсарева, Н. Ю. Шведова та ін. Виразним комунікативним спрямування позначені праці М. О. Вінтоніва. Науковець докладно аналізує темо-ремне (за його термінологією, тема-рематичне) членування простих і складних речень з опорою на їхню формально-синтаксичну структуру [2]. Теоретична концепція дослідника відкриває перспективу для дослідження комунікативної спеціалізації простих речень, дібраних із конкретних художніх творів, що дасть змогу зацентувати на особливостях творчої манери письменника, певних аспектах його ідіостилю.

Мета праці полягає в цілісному, системному дослідженні засобів експлікації різної за структурними параметрами реми як складника монопредикативних синтаксичних одиниць, засвідчених у повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер». Досягнення мети передбачає необхідність розв'язання таких завдань: 1) визначити диференційні ознаки простої та складної реми; 2) схарактеризувати особливості маркування простої реми в монопредикативних синтаксичних одиницях та її співвідношення з компонентами формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної організації; 3) описати засоби експлікації складної реми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасній лінгвістиці рему зазвичай розгля-

дають як головний зміст повідомлення, комунікативний центр висловлення, нове, тобто те, що повідомляють про тему [1, с. 148]. Важливим і беззаперечним виступає акцентування на обов'язковості розгляданого компонента висловлення. М. В. Мірченко, аналізуючи рему, зазначає, що її характеризують: «а) ознака теми, повідомлення про неї; б) комунікативна перевага над темою, стосовно комунікативного центру – основна величина; в) у типових моделях є носієм «нового»; г) у реалізації ситуативно-прагматичних комунікативних завдань може займати препозицію щодо теми; г) у реченнєвій структурі йде після теми за умови збігу її з формально-синтаксичним членуванням речення у діапазоні: підмет (I позиція) = тема : присудок (II позиція) = рема» [5, с. 343–344].

Важливу роль у вирішенні реми відіграє зорієнтованість на сукупність її кваліфікаційних ознак. З-поміж них часто вказують на логічний (фазовий) наголос, паузи, порядок слів, лексико-граматичні засоби тощо [1, с. 152–154]. Комплексний критерій, безперечно, варто вважати найприйнятнішим, оскільки, як справедливо постулює М. О. Вінтонів, «більшість із наведених ознак мають взаємодоповнювальний характер, їх можна розглядати як складники цілісної системи засобів виділення компонентів актуального членування речення» [2, с. 109]. Досліджувана джерельна база засвідчує, що в стилістично нейтральному мовленні позиція реми звична для присудка та залежних від нього мовних одиниць. На семантико-синтаксичному рівні вона корелює з предикатом і підпорядкованими йому правобічними субстанційними синтаксемами. За такої умови тема-підмет перебуває в препозиції щодо реми-присудка. Наприклад: *Узбережжся* (тема) / *всипане дрібним білим піском* (рема) [6, с. 7]; *Діти* (тема) / *назбирали сухого хмизу...* (рема) [6, с. 7]; *...Горина* (тема) / *розклала багаттячко...* (рема) [6, с. 7]; *Стир* (тема) / *узявся закладати курінь...* (рема) [6, с. 8]. У реченнєвих конструкціях рему часто увиразнюють різні інтонаційні засоби в усному мовленні (паузи, темп вимови), яким на письмі відповідає тире, наприклад: *...дівчата наші* (тема) / – *гарні!* (рема) [6, с. 6]; *Оселя* (тема) / – *основа родинного життя* (рема) [6, с. 8]; *...горіхи* (тема) / – *головне багатство лісу* (рема) [6, с. 22].

За комплексного дослідження реми важливим виступає аналіз її з огляду на будову та формальні засоби експлікації. У простому розповідному висловленні рему найчастіше репрезентує присудок чи група присудка. У першому випадку йдеться про просту рему, а в

другому – про складну. Отже, розмежування простої та складної реми має своїм опертям структурні параметри цих одиниць, пор.: *Бабуся* (тема) / *померла* (рема) [6, с. 5]; *Робота* (тема) / *кипіла* (рема) [6, с. 8]; *Батьки Волина* (тема) / *сміялися...* (рема) [6, с. 5] і *Стир* (тема) / *не лаяв Волина...* (рема) [6, с. 5]; *Веселий сміх* (тема) / *залунав над Озером* (рема) [6, с. 3]; *...райдужний промінь* (тема) / *проник у глибіню Озера...* (рема) [6, с. 3]; *Він* (тема) / *дуже побивався за бабусею* (рема) [6, с. 5]; *...Стир* (тема) / *потроху готував запаси харчів* (рема) [6, с. 5]. У корпусі дослідницького матеріалу побудов із простою ремою значно менше, ніж зі складною. У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» проста рема на формально-синтаксичному підрівні співвідносна з такими різновидами присудків:

1) простим дієслівним, маркованим переважно дієсловом минулого чи теперішнього часу, наприклад: *...Волин* (тема) / *озирнувся...* (рема) [6, с. 10]; *...він [Волин. – Н. К.]* (тема) / *чужішає* (рема) [6, с. 10]. Функційним еквівалентом простого дієслівного присудка, що моделює позицію постпозитивної реми, подекуди є фразеологічна сполука, наприклад: *Горина* (тема) / *ридма ридала...* (рема) [6, с. 12]. У низці випадків натрапляємо на конструкції з однорідними присудками. У таких побудовах значне функційне навантаження припадає на сполучні засоби, наприклад: *...ти* (тема) / *не здатен ні ходити* (рема 1), // *ні плавати...* (рема 2) [6, с. 80]. Конструкції вказаного різновиду мають таку структурну схему: Т – Р1 – Р2. Варто наголосити, що актуальне членування речень з однорідними ознаковими словами відрізняються від структурування побудов з іншими різновидами однорідних членів речення. Задля того, аби визначити їхню відмінність, вважаємо за потрібне закцентувати увагу на найважливіших диференційних і формальних параметрах присудка. І. Р. Вихованець виділяє такі кваліфікаційні ознаки цього центрального компонента реченнєвої побудови: «а) входить у структурну схему речення як його головний член; б) дає модально-часу характеристику носія предикативної ознаки; в) у типових випадках співвідноситься з «новим» (ремою) при актуальному членуванні речення; г) співвідноситься з предикатом у семантико-синтаксичній структурі речення; д) виражається спеціалізованою формою – часово-способовими дієслівними формами; е) перебуває у двобічному (предикативному) зв'язку з підметом; є) поєднується з підметом способом (формою) предикативного зв'язку – координацією; ж) займає типову позицію після підмета» [1, с. 76].

За наявності однорідних присудків такий комплекс диференційних параметрів притаманний кожному з компонентів цього ряду, а отже, кожен із них виступає носієм найповніше представленої нової інформації. З огляду на це маємо підстави всі присудкові форми, ужиті в реченні, вважати репрезентантами окремої реми. На відміну від проаналізованих одиниць інші однорідні компоненти структурують або складну тему (зазвичай однорідні означення, підпорядковані підметові), або складну рему (переважно однорідні керовані члени речення чи прислівні поширювачі, залежні від присудка або головного члена односкладного речення, співвідносного з присудком), пор.: ...*село* (тема) / *ожило* (рема 1) // *і дихало...* (рема 2) [6, с. 10]; *Він* [Волин. – Н. К.] (тема) / *мужніє* (рема 1), // *дорослішає* (рема 2) [6, с. 10] і *В них* (тема) / *не було ні упередженості, ні настороженості* (рема) [6, с. 55]; ...*в тобі* (тема) / *нема ні поспіху, ні часу* (рема) [6, с. 71]; *Ми* (тема) / *прожили три роки напрочуд спокійно і легко* (рема) [6, с. 9];

2) складеним дієслівним, що становить аналітичну сполуку, структуровану переважно фазовими (*починати, братися, припиняти, перестати, продовжувати, закінчувати*), зрідка модальними (*сміти, хотіти, бажати, могли, мусити*) модифікаторами та власне-присудковим словом-інфінітивом: *Горина* (тема) / *почала непокоїтися...* (рема) [6, с. 9]; *Він* (тема) / *хотів спати...* (рема) [6, с. 21]. У творі Ю. Покальчука власне-дієслівну частину подекуди репрезентують фразеологізми, наприклад: ...*вона* [Горина. – Н. К.] (тема) / *не могла дати ради* (рема) [6, с. 9];

3) складеним іменним, синтагматична функція якого «спрямована на переведення недієслівних і придієслівних компонентів до сфери засобів вираження предикативних функцій за умови втрати дієсловом власне предикативної функції та перетворення його на невласне і власне зв'язку. Цей процес відбувається на лінійній осі речення, про що свідчать конструкції, в яких присудкові ознаки реалізують іменні форми» [5, с. 234]. Маркування іменної частини пов'язане переважно із прикметниками, менш поширені в синтаксичній сфері дієслова займенникові іменники та власне-іменники. Наприклад: ...*ніч* (тема) / *місячна...* (рема) [6, с. 14]; ...*він* [Волин. – Н. К.] (тема) / *виглядає ще гарнішим* (рема) [6, с. 9]; *Царівна О* (тема) / *була щаслива...* (рема) [6, с. 13]; *Хлопець* (тема) / *був гарний* (рема) [6, с. 14]; *Він* [Волин. – Н. К.] (тема) / *був вільний* (рема) [6, с. 80]; – *Він* [Волин. – Н. К.] (тема) / *буде мій!* (рема) [6, с. 13]; ...*сон* (тема) / *ставав реальністю...* (рема)

[6, с. 17]; ...сон (тема) / був ніби й не сон... (рема) [6, с. 16]; Пам'ять (тема) / – це старість! (рема) [6, с. 70]. Інтонаційне виокремлення позиції реми-присудка в писемному мовленні увиразнюють пунктуаційні знаки, переважно тире. У такому разі розглядааний компонент перебуває в абсолютному кінці речення. Крім того, аналізований різновид реми може відділяти крапка. У досліджуваному художньому творі таке призначення притаманне займенниковим прикметникам та власне-прикметникам. Наприклад: *Всі озера, весь озерний край* (тема) – *твої* (рема) [6, с. 79]; *Цей край тепер* (тема) / – *твій* (рема 1). // *Волинський!* (рема 2) [6, с. 79]. В останній побудові рема – парцельований компонент. Як слушно наголошує М. О. Вінтонів, «функційно-комунікативна роль таких парцелятів полягає в емоційно-експресивному виділенні певної інформації, актуалізації певних ознак» [2, с. 122]. Як бачимо з наведеним прикладів, парцельований компонент формує самостійну рему й у такий спосіб збільшує кількість інформаційно важливих частин тексту;

4) ускладненою моделлю іменного присудка, наприклад: ...дощ (тема) / мав бути теплий (рема) [6, с. 71]; ...ти (тема) / можеш бути інший (рема) [6, с. 71].

Як засвідчують усі подані вище приклади, звичною для простої реми, репрезентованої присудком, є постпозитивна щодо теми-підмета позиція.

У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер», крім присудка, просту рему може моделювати підмет-суб'єкт, що перебуває перед присудком. У такому разі його ремну позицію часто увиразнюють певні морфологічні засоби, переважно частки, наприклад: ...*саме* вона (рема) / буде *Озерною Царівною* (тема) [6, с. 16]; ...*саме* Гей (рема) / одружиться скоро з *Леєю* (рема) [6, с. 79]; *Тільки* він (рема) / міг почути її голос (тема) [6, с. 17]; ...*сам* *Переплут* (рема) / незадоволений ним (тема) [6, с. 65]. У наведених реченнях логічне виокремлення простої реми зреалізоване передовсім завдяки компонентам *саме, сам, тільки*. У синтаксичних одиницях *Щось* (рема) / *коїлося з її хлопчиком* (тема) [6, с. 9]; ...*щось* (рема) / *відбувалося в лісі довкола їхньої родини* (тема) [6, с. 9]; *Щось* (рема) / *повинна була йому додати синя квітка!* (тема) [6, с. 77] вирізнення реми уможливорює, з одного боку, семантика предикатів *коїлося, відбувалося, повинна була додати*, що своєю валентною перспективою потребують залежної синтаксеми *щось*; а з іншого – вони є відповіддю на питання: *Що*

коїлося з її хлопчиком? Що відбувалося в лісі довкола їхньої родини? Що повинна була йому додати синя квітка? Кілька засобів вираження реми, співвідносною із суб'єктом, представлено в конструкції ...*тільки* я (рема) / ... *можу і мушу керувати своїм буттям!* (тема) [6, с. 35]. По-перше, тут варто наголосити на можливості формулювання питання: *Хто може і мусить керувати своїм буттям?* По-друге, логічне виокремлення віддзеркалює частка *тільки*, що водночас виступає репрезентантом експресивно-видільної функції реми.

Комунікативно чітким вважаємо виокремлення реми-підмета в питальних структурах, наприклад: *Що* (рема) / *тобі снилося взимку?* (тема) [6, с. 26]; *Хто* (рема) / *цей хлопець у тебе за столом, Радане?* (тема) [6, с. 75].

За деяких контекстуальних умов рема-підмет перебуває в кінці речення, у такому разі її увиразнення пов'язане з повторюваними розділовими сполучниками чи часткам, наприклад: ...*не хотіли прокидатися* (тема) / *ні* вона (рема 1), // *ні* він (рема 2) [6, с. 17]. Подібно до однорідних присудків однорідні підмети також вважаємо складниками не однієї реми, а двома інформаційно навантаженими частинами.

Постпозитивну просту рему може експлікувати числівниково-іменникова сполука, що на формально-синтаксичному рівні корелює зі складеним підметом. Таку одиницю містить побудова ...*а за нею* (тема) / *ще чотири русалки* (рема) [6, с. 20].

Серед загалу засобів вираження компонентів актуального членування речення на окрему увагу заслуговують нечленовані речення. У сучасній українській мові вони виступають поширеним і зручним засобом вираження думки в діалогічному мовленні. Маркування нечленованими реченнями конкретного змісту безпосередньо пов'язане із ситуацією, чітко визначеним контекстом, обставинами спілкування. Спільність усіх розглянутих структур відбиває їхню здатність репрезентувати рему. У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» побудови, позбавлені ознак членування, марковані частками, модальними словами, вигуками та звуконаслідувальними словами, наприклад: [– *Адже ми колись будемо жити разом, чи не так?*] – **Так!** [6, с. 69]; [*Чи ти боїшся, Волине?*] – **Ні...** [6, с. 57]; [– *Яка у вас захоплена бесіда! Чи не можу і я приєднатися до вас?* – Царівна *О* враз стала перед ними, струшуючи мокре розкішне волосся ...] – **Звичайно!** [6, с. 31]; – **Геть!** [6, с. 63]. Вони функціонують із такими значеннями: 1) стверджувальним, наприклад: [– *А я зможу знайти її?* – *Зможеш, якщо не*

боятимешся Ночі і Лісу! А головне – Морока і Зелена! – Я?] – **Так** (рема) [6, с. 51]; – **Так!** (рема) [– *щасливо видихнув Волин.*] – **Обов'язково!** (рема) [6, с. 74]; – **Гаразд!** (рема) [6, с. 33]; 2) заперечним, наприклад: – **Ні!** (рема) [– *закричала Леа*] [6, с. 75]; – **Ні!** (рема) [– *мовив Волин*] [6, с. 66]; – **Неправда!** (рема) [6, с. 63]; 3) питальним, наприклад: [*Мати покликала його неслухняним голосом, і Волин озирнувся, як завжди, мить ще мовчав, а потім спитав лагідним теплим голосом:*] – **Що?** (рема) [*Мамо, ви мене кликали?*] [6, с. 10]; 4) наказово-спонукальним, наприклад: [– *Якщо тікатимеш, то, може, я й полінуюсь зараз, поночі, за тобою летіли Лісом. Але тікай швидко!*] **Ну!** (рема) [*Тікай!*] [6, с. 66]; 5) імовірності, наприклад: [– *Звідки ти так багато знаєш? – Часом розповідають ті, що все знають. – А я колись знатиму?*] – **Очевидно** (рема) [6, с. 26]; 6) емоційної оцінки, наприклад: – **Ого-о!** (рема) [– *пронеслося поміж присутніх. – Оце так стрибнув!*] [6, с. 58]; [– *Обікрали? Украли твою одягу, поки ти купався? Тому і ти сховався на дереві?*] **Ну й ну!** (рема) [6, с. 36]; – **Оце так-так!** (рема) [– *сплеснула руками Лса*] [6, с. 47]; 7) мовного етикету, наприклад: – **На добраніч!** (рема) **До завтра!** (рема) [6, с. 70]; 8) апелятивним, наприклад: – **Гей!** (рема) [*Ти хто?*] [6, с. 36]; 9) звукового розмаїття навколишнього світу: – **Пи-и-и-и!** (рема) [– *зашипив ображено Перелесник, ніби на тліюче вугілля потрапила вода...*] [6, с. 32].

Роль засобів експлікації простої реми в монопредикативних побудовах можуть виконувати також другорядні члени речення. Слушні міркування щодо особливостей актуального членування речень висловила Н. А. Слюсарева, «для вияву одиниць актуального синтаксису важлива не їхня відповідність суб'єктові та предикатові судження чи підметові й присудкові, а своєрідний розподіл мовних елементів темо-ремного відношення, підпорядкований їхній інформативній значущості» [8, с. 9]. У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» інформативно навантаженими репрезентантами реми виступати такі другорядні компоненти:

1) керовані члени речення, на семантико-синтаксичному рівні співвідносні з валенто зумовленими субстанційними синтаксемами. На переконання М. О. Вінтоніва, «для того, щоб «переважити» присудок і бути виразником реми самостійно, додатку зазвичай необхідні маркери, тобто додаткові засоби рематичного виокремлення» [2, с. 120]. Як засвідчує корпус дослідницького матеріалу, інтонаційне відмежу-

вання керованих одиниць від присудка зреалізоване насамперед за допомогою часток. Саме вони виступають головним засобом виокремлення нової інформації. У досліджуваному художньому творі рема – керований член речення не має чітко закріпленої позиції. Цей компонент може перебувати на початку речення чи в його кінці. Наприклад: *Таке-от* (рема) / *Стирові оповів односець* (тема) [6, с. 7]; *Волин ледве пам'ятав* (тема) / *лише бабусю* (рема) [6, с. 19]; *...він спромагався відбивати* (тема) / *тільки стріли...* (рема) [6, с. 76].

Чітким вважаємо виокремлення простої реми – керованого члена речення в питальних конструкціях, наприклад: *Що* (рема) / *Перелесник хоче і може такого переповісти?..* (тема) [6, с. 35]; *Що ж* (рема) / *думає твій брат?* (тема) [6, с. 69]. Маркування керованих компонентів, ужитих у функції реми, пов'язане із знахідним, родовим, давальним та орудним відмінками, наприклад: *Що ж* (рема) / *ти чиниш, друже?* (рема) [6, с. 70]; *Чого* (рема) / *ви від мене хочете?* (тема) [6, с. 63]; *...кому* (рема) / *він заподіяв зло?* (тема) [6, с. 76]; *Тільки ж чим* (рема) / *міг відбиватися Волин?* (тема) [6, с. 62];

2) детермінанти. Самостійно детермінант у функції реми може виступати в супроводі лексико-синтаксичних чи графічних маркерів, а також у питальних конструкціях. У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» засвідчені такі семантичні різновиди розгляданих компонентів: а) часу, наприклад: *саме тепер* (рема) / *вона повинна забрати Волина назавжди...* [6, с. 16]; *...саме зараз* (рема) / *повинен будеш стерегтися...* (тема) [6, с. 61]; *...іншого такого дня дочекаємось...* (тема) / *лиш через рік* (рема) [6, с. 21]. Як засвідчує наведений ілюстративний матеріал, детермінант часу – проста рема може перебувати в препозиції та постпозиції щодо інших компонентів реченнєвої побудови; б) місця, наприклад: *...все сталося вперше* (тема) / *саме тут* (рема) [6, с. 59]. М. О. Вінтонів зазначає: «Кінцева позиція обставини місця надає повноти змісту речення й указує на місце дії, перебування або стан особи» [2, с. 122]; в) причини, наприклад: *...саме тому* (рема) / *я подався спершу на берег...* (тема) [6, с. 30]; *...тільки від невдачі* (рема) / *розлютився [дракон. – Н. К.]...* [6, с. 62]; *...ось чому* (рема) / *з'явився Волин в Озерному краї* (тема) [6, с. 5]; *Чому* (рема) / *до наших дівчат підлазить?* (рема) [6, с. 76]; *Чому* (рема) / *я тебе знаю і не знаю?* (тема) [6, с. 17]; *Чому* (рема) / *ти ховаєшся?* (тема) [6, с. 17]; *Чому* (рема) / *ти так переймаєшся?* (тема) [6, с. 33]; г) способу дії, наприклад: *[Він мав зробити вибір, не*

знаючи,] і зробив його (рема 1) // – хибно! (рема 2) [6, с. 76]. Досліджувана джерельна база дає змогу вирізнити прислівники як центральні репрезентанти реми-детермінанта. Вони виокремлені в самостійну синтагму передовсім завдяки наявності часток чи розділових знаків (тире), за відсутності яких розглядані компоненти структурували б складну рему разом із закріпленням за цієї позицією присудком. Крім того, варто зазначити, що структури із простою ремою, співвідносною з другорядними членами речення, в аналізованому художньому творі належать до маловживаних, а отже, становлять периферію.

У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» кількісно домінують речення зі складною ремою, маркованою, крім предиката, підпорядкованими йому компонентами, які також можуть бути поширеними мовними одиницями, наприклад: *Вона* (тема) / *давно чекала цього знаку сонця* (рема) [6, с. 3]; *Волин* (тема) / *зростав у лісі напрочуд добре* (рема) [6, с. 5]; *Волин* (тема) / *потрапив до Озера* (рема) [6, с. 24]; *Волин* (тема) / *прокинувся знову підлітком чотирнадцяти з половиною років* (рема) [6, с. 24]; *Сонячне світло* (тема) / *залило срібну гладінь Озера* (рема) [6, с. 3]; *Повновидий місяць* (тема) / *слав своє золотаве світло навсібіч...* (рема) [6, с. 20].

Із формально-синтаксичного боку опорним центром реми виступають різні за будовою присудки, зокрема: 1) простий дієслівний, наприклад: *Ми* (тема) / *знаємо Ліс і його володарів та демонів* (рема) [6, с. 9]; *Вона* (тема) / *знайшла свого нареченого* (рема) [6, с. 15]; *Струнка блакитноока красуня з довгим зеленим волоссям* (тема) / *вийшла з ним із води на острів* (рема) [6, с. 71]; 2) складений дієслівний, наприклад: *Стир* (тема) / *спромігся врятувати свою родину* (рема) [6, с. 6]; *Вона* (тема) / *вже не могла мстити їм...* (рема) [6, с. 15]; 3) складений іменний, наприклад: *Ти* (тема) / – *Вітер свого Волинського краю* (рема) [6, с. 80]; *Царівна О* (тема) / *в цьому озері завжди була царівною* (рема) [6, с. 14]; *Вона* (тема) / *є законом озерних вод* (рема) [6, с. 16]; *Я* (тема) / – *твоя мрія* (рема) [6, с. 17]; *...ця оселя* (тема) / *стала йому такою близькою* (рема) [6, с. 59]; 4) ускладнена модель дієслівного присудка, експлікована модальним модифікатором, зв'язковим компонентом *бути* та інфінітивом, наприклад: *Волин* (тема) / *повинен буде лишитися зі мною* (рема) [6, с. 12]; 5) складний (подвійний) присудок, наприклад: *Дівчина* (тема) / *лежала непритомна на руках у матері* (рема) [6, с. 76]. Як засвідчують подані приклади, структурні параметри реми не впливають на будову

теми, оскільки поряд зі складною ремою може функціонувати і проста, і складна тема. Трапляються також випадки, коли тема має нульове вираження. У такому разі предикат перебуває в препозиції щодо суб'єкта чи суб'єкт формально не представлений, наприклад: *...зійшов на небо повний місяць* (рема) [6, с. 9]; *Минуло кілька днів* (рема) [6, с. 53]; *Страшно стає за хлопця* (рема) [6, с. 6]. У першому та другому реченнях наявна тільки рема, що функціонує як відповідь на питання *Що відбулося в реальності?*

В аналізованому художньому творі представлені різні за кількістю компонентів, частиномовною належністю та синтаксичною спеціалізацією інтонаційні центри висловлення. Найпростішими за структурою виступають реми, модельовані предикатом та однією залежною від нього субстанційною синтаксемою, що з формально-синтаксичного боку корелює з керованим членом речення, наприклад: *Царівна О* (тема) / *вела Волина...* (рема) [6, с. 21]; *Люди* (тема) / *схожі на нас* (рема) [6, с. 34]. Такі речення кваліфікують як семантично елементарні, оскільки «складаються тільки з одного предиката й зумовлених його семантико-синтаксичною валентністю іменникових синтаксем» [1, с. 125]. У поданих побудовах ознакові слова (дієслово *вела* та синтаксично вербалізований прикметник *схожі*) передбачають наявність об'єктних компонентів *Волина* й *на нас*. Але, крім об'єкта, у ролі підпорядкованих мовних одиниць трапляються й інші субстантиви. Наприклад, у конструкції *Волин* (тема) / *стояв біля Царівни О* (рема) [6, с. 23] функціонує локатив *біля Царівни О*. У реченні *...квітка папороті* (тема) / *додасть тобі міці...* (рема) [6, с. 22] рему структурує предикат та валентно зумовлені адресат *тобі* й об'єкт *міці*.

Залежні від предиката синтаксеми можуть бути поширені іншими мовними одиницями, перетворюючи в такий спосіб семантично елементарну структуру в семантично ускладнену. Роль ускладнювальних компонентів можуть виконувати:

1) атрибутивні синтаксеми: а) узгоджені: *Волин* (тема) / – *мій друг...* (рема) [6, с. 33]; *Волин* (тема) / *почув ніжну, глибоку, тремтливу й манливу музику* (рема) [6, с. 21]; *Дерева й трава* (тема) / *шепотіли про гарну ніч* (рема) [6, с. 21]; *Ліщина* (тема) / *шепотіла про спілі коричневі горіхи...* (рема) [6, с. 22]; *Волин* (тема) / *зустрів своїх лісових друзів* (рема) [6, с. 34]; б) неузгоджені: *...вибух* (тема) / *струсонув кущем папороті* (рема) [6, с. 22]; *...квітка* (тема) / *мовби розчинилась у руці Волина* (рема) [6, с. 23];

2) детермінанти та прислівні поширювачі, марковані відмінковими, прийменниково-відмінковими формами іменників чи прислівниками, наприклад: *Вони* (тема) / *йшли серед ночі лісом* [6, с. 21]; *Царівна О* (тема) / *стояла між них мовчки* (рема) [6, с. 23]; *Він* (тема) / *не дуже мінявся зовні* (рема) [6, с. 24]; *...музика* (тема) / *звучала все мінливіше...* (рема) [6, с. 21];

3) атрибутивні та детермінантні синтаксеми, наприклад: *...він* (тема) / *тепер належить до цього царства* (рема) [6, с. 23].

До непоширених явищ моделювання складної реми належать однорідні присудки, які, функціонуючи разом із підпорядкованими їм одиницями, формують окремі логічно виокремлені комплекси, наприклад: *Життя вітру* (тема) / – *це вже не свій затишний світ* (рема 1), // *це вічний мандрівник* (рема 2), /// *це бездомний блукалець* (рема 3), /// *це нещасний самотник без нікого...* (рема 4) [6, с. 71].

Зрідка складна рема може бути представлена сполукою підмета та присудка, а також підпорядкованими їм одиницями. Наприклад, у реченні *У Волина* (тема) / *почалося нове життя* (рема) [6, с. 23] рему моделюють підмет *життя*, залежне від нього означення *нове* та присудок *почалося*, а тему – керований член речення *у Волина*. Такий поділ більшою мірою спроектований не формально-синтаксичною, а семантико-синтаксичною структурою. Керований компонент корелює із суб'єктною синтаксемою, що, як відомо, спеціалізована саме на вираженні теми. Схоже явище спостерігаємо й у структурі *Нареченого ж її* (тема) / *залоскотали русалки* (рема) [6, с. 14]. За спостереженнями І. Р. Вихованця, «показником теми в непитальних реченнях виступає постпозитивна частка *же (ж)*» [1, с. 153]. Отже, саме частка *ж* слугує засобом увиразнення даного, відомого, а вся інша інформація експлікує нове.

Складну рему може реалізувати головний член односкладного речення разом із залежними компонентами. У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» роль ознакових слів, що структурують такі інформативно навантажені синтаксичні одиниці, виконують: 1) безособові дієслова, наприклад: *...нема на нього стриму* (рема) [6, с. 27]; *...не спалося йому перед весіллям* (рема) [6, с. 14]. Нерозчленованість другої конструкції зумовлює порядок розташування слів: вона побудована за моделлю, де предикат передує суб'єктній синтаксемі. За такої умови мовець репрезентує подію як цілісну. Указана послідовність надає ядру висловлення особливої значущості. Перемі-

щення суб'єкта в препозицію слугуватиме передумовою перетворення аналізованого висловлення на розчленоване, пор.: ...*не спалося йому перед весіллям* (рема) [6, с. 14] і *Йому* (тема) / *не спалося перед весіллям* (рема); 2) іменники, наприклад: *Рідне його Озеро...* (рема) [6, с. 49]; *Ось наша хата* (рема) [6, с. 55].

До односкладних іменникових синтаксичних одиниць певною мірою наближені двоскладні речення з підметом та залежними від нього другорядними компонентами, що структурують складну рему, підсилену частками *лиш* (*лише*), *саме*, наприклад: ...*лиш його з Леою сліди* (рема) / *виказували присутність живих істот* (тема) [6, с. 60]; *Сьогодні був* (тема) / *саме той день* (рема) [6, с. 3]. Місцеперебування такої реми не є фіксованим: вона може розпочинати речення чи завершувати його.

Формальне маркування складної реми пов'язане також із суто другорядними членами речення. У такому разі структури часто мають еліптичний вияв, наприклад: *Родина цієї дівчини* (тема) / – *під мою охороною* (рема) [6, с. 39]; *Я* (тема) / – *в теплі краї...* (рема) [6, с. 40]; *А тоді тобі* (тема) / – *лиш у Озеро* (рема) [6, с. 63].

Засобом матеріального вираження складної реми виступає керований член речення із залежними від нього одиницями, що функціонують у двоскладних повних реченнях. З-поміж конструкцій зазначеного різновиду вирізняються ті, у яких розгляданий другорядний компонент корелює не із звичним для цієї функції об'єктом, а із суб'єктною синтаксемою. Наприклад, у синтаксичній одиниці ...*у повітрі* (тема) / *ні подиху вітру* [6, с. 32] суб'єктна синтаксема представлена родовим відмінком іменника, а предикат має нульовий вияв. Його формальним репрезентантом мала б бути одиниця *нема* (*немає*). Своєрідне міркування щодо таких структур висловив О. Г. Межов. Лінгвіст переконаний, що трансформами речень із зазначеними ознаковими словами виступають побудови із предикатом *ні*. Дослідник пише: «Заперечний предикат *ні* вимагає у суб'єктній позиції родового відмінка, який корелює з називним суб'єкта існування (наявності) за трансформації речень» [4, с. 108]. І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська структури наведеного зразка називають *ні-генітивними* варіантами *нема-генітивних* модифікацій речень буття [7, с. 277].

Поширенішою є позиція реми, структурована опорним керованим членом речення, співвідносним з об'єктною синтаксемою, та залежними від нього одиницями. На його логічну виокремленість указує

завичай якийсь додатковий формальний показник, зокрема частка, наприклад: ...усі [дівчата. – Н. К.] *напівприкриті* (тема) / *лиш довгими розпущеними косами* (рема) [6, с. 20]; ...ми тобі трохи *підсилюємо* (тема) / *лиш твої власні бажання* (рема) [6, с. 29].

Складну рему, що на формально-синтаксичному рівні корелює з керованими членами речення, може увиразнювати повторюваний сурядний сполучник. У такому разі зазначений формальний засіб підкреслює інформативну значущість кожного з компонентів, наприклад: ...*нема* (тема 1) / *й ніколи не було в нього* (тема 2) // *ні* дому, *ні* родини (рема) [6, с. 57]. Подана побудова частково відрізняється від схарактеризованих вище т. зв. *ні*-генітивних варіантів тим, що суб'єктна синтаксема тут представлена прийменниково-відмінковою формою родового, а керовані компоненти *дому*, *родини* виконують роль об'єктів.

До непоширених різновидів маркування складної реми слід зарахувати однорідні керовані компоненти, засвідчені у висловленнях питальної модальності, наприклад: *Чим чи ким би* (рема) / *я міг стати в разі моєї поразки?* (тема) [6, с. 68].

У повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» складну рему зрідка репрезентує сполука з опорним детермінантом та підпорядкованими йому синтаксичними компонентами. У цій сфері засвідчені такі значенні різновиди опорних детермінантних одиниць: а) місця, наприклад: ...*ти спав* (тема) / *лиш в її обіймах* (рема) [6, с. 51]; б) часу, наприклад: ...*лише кілька місяців тому* (рема) / *перенесено було оселі і пожитки людські сюди* (тема) [6, с. 54]; ...*нехай лише кілька годин на день* (рема) / *перебували вони тут разом* (тема) [6, с. 59]; ...*це можливе* (тема) / *тільки серед ночі...* (рема) [6, с. 22].

Видільною силою повідомлення може бути наділена відокремлена обставина, що «утворює в реченні самостійну синтагму, відірвавшись значною мірою від дієслова-присудка, яке теж створює самостійний комунікативний центр висловлення, набуває найвищого ступеня КД [комунікативного динамізму. – Н. К.]» [2, с. 145]. Наприклад: *Волин* (тема) / *піднісся вгору* (рема 1), // *тримаючи квітку...* (рема 2) [6, с. 24]; *Вона* (тема) / *обходила береги Озера* (рема 1), // *розкидаючи теплий мул з озерного дна* (рема 2) [6, с. 3].

Своєрідним засобом виділення складної за будовою інформативно навантаженої частини висловлення виступає відокремлене означення. На переконання М. О. Вінтоніва, «відокремлення як засіб

вираження особливої комунікативної значущості другорядного члена речення в українській мові має переважно інтонаційний характер і відзначається наявністю паузи, кінцем ритмічної групи або закінченням мелодії. ... Комунікативно-зумовлене відокремлення пов'язане з прагненням адресанта виділити в окремий рематичний компонент найважливіші фрагменти висловлення» [2, с. 141–142]. Відокремлене означення засвідчене в ролі самостійної складної реми в разі, якщо воно залежить від субстантива, що перебуває в позиції після предиката. В інших випадках відокремлені означення, пов'язуючись із суб'єктом, структурують разом із ним складну тему. Пор.: ...*поряд з'явилась рибка* (тема), / *мениша, з червонуватими плавниками...* (рема) [6, с. 13] і *Печера, схована в хащах* (тема), / *вела углиб пагорба* (рема) [6, с. 7]. На особливу увагу заслуговує темо-ремна організація побудов із відокремленими означеннями, відділеними тире та крапкою. Зазвичай ці розділові знаки створюють ефект мовленнєвої експресії, реалізують комунікативно-прагматичну функцію акцентування на певній інформації. Наявність найвиразнішого авторського акценту на якійсь частині повідомлення притаманна структурам, відділеним крапкою. Варто наголосити, що такий спосіб відокремлення належить до найменш поширених у писемному мовленні. За спостереженнями М. О. Вінтоніва, «за допомогою крапки досягається найвищий ступінь членованості й ступінь інформативної важливості головної частини висловлення» [2, с. 170]. Наприклад: *Ясноокий і високочолий, світловолосий і стрункий* (рема 1). / *Жив він перед тим у людській родині* (рема 2) [6, с. 5]. Реченням із відокремленими за допомогою тире означеннями властива кількеступінчаста рема, наприклад: *Весна* (тема 1), / *прихід тепла* (тема 2) // *завжди означали для нього початок чудового періоду* (рема 1) /// – *повного пригод, розваг з друзями і нових пізнань* (рема 2) [6, с. 4].

Специфічністю вираження складної реми та її місця в реченнєвій побудові позначені вставлені конструкції, що становлять окремий інформаційно навантажений блок і наділені власною комунікативною силою. Наприклад у структурі *Гей* (тема) / – *це помітив Волин* (рема) – *жбурнув щось у багаття* (рема) [6, с. 58] високий ступінь важливості припадає на відділене за допомогою тире речення *це помітив Волин*, що несе додаткову інформацію. Водночас простій членованій побудові, усередині якої перебуває вставлена, притаманний власний поділ на тему й рему: *Гей* (тема) / *жбурнув щось у багаття* (рема). З огляду

на особливості актуального членування наведено ускладнену синтаксичну одиницю схематично можна зобразити так: $T - (P) - P$, де T і P – тема й рема основного речення, (P) – вставлена конструкція. Розглядаючи побудови аналізованого зразка, М. О. Вінтонів пише: «Актуалізація мовлення в широкому розумінні слова припускає не тільки членування на тему й рему, але й виділення інформаційних сегментів, що виражають «найважливіше» в структурі висловлення» [2, с. 168]. Відповідно до поданого трактування найважливішим виступає саме вставлена побудова.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у повісті Ю. Покальчука «Озерний вітер» виразником простої реми найчастіше виступають компоненти, співвідносні з різними за структурою присудками та нечленовані речення. Периферію формального маркування розглядової комунікативної одиниці становлять лексеми, що корелюють із підметами та детермінантами. Складену рему зазвичай структурує присудок чи головний член односкладного речення, співвідносний із присудком, та залежні від них компоненти, зокрема узгоджені й неузгоджені атрибути, детермінанти й прислівні поширювачі. До центру тяжіють самостійно вжиті другорядні члени речення в неповних, переважно еліптичних конструкціях. Їхню інформаційну значущість у писемному мовленні увиразнює тире, а в усному – пауза. Ознакою периферійності позначені підмети, ускладнені означеннями, а також сполуки слів з опорними керованими членами речення, детермінантами місця й часу, означеннями. Своєрідне інформативне й акцентне навантаження притаманне вставленим конструкціям, що утворюють новий самостійний фрагмент висловлення – складну рему. Перспективним для подальших студіювань вважаємо комплексний опис простої та складної теми у простих реченнях, що функціонують у досліджуваному чи інших художніх творах.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : [монографія] / М. О. Вінтонів. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – 328 с.
3. Золотова Г. А. Грамматика как наука о человеке / Г. А. Золотова // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 1. – С. 107–113.

4. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 184 с.
5. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія]. – [2-ге вид., переробл.] / М. В. Мірченко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392, [1] с.
6. Покальчук Ю. Озерний вітер / Юрко Покальчук // Озерний вітер : [повісті та оповідання]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – С. 3–80.
7. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
8. Слюсарева Н. А. Категориальная основа тема-рематической организации высказывания-предложения / Н. А. Слюсарева // Вопросы языкознания. – 1986. – № 4. – С. 3–15.

References

1. Vykhoanets I. R. Hramatyka ukrainскоi movy. Syntaksys : [pidruchnyk] / I. R. Vykhoanets. – K. : Lybid, 1993. – 368 s.
2. Vintoniv M. O. Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu: formalni ta funkciini vyiavy : [monohrafiia] / M. O. Vintoniv. – Donetsk : DonNU, 2013. – 328 s.
3. Zolotova H. A. Grammatika kak nauka o cheloveke / H. A. Zolotova // Russkii yazuk v nauchnom osveshchenii. – 2011. – № 1. – S. 107–113.
4. Mezhev O. H. Subiektna syntaksema u strukturi prostoho rechennia : [monohrafiia] / O. H. Mezhev. – Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2007. – 184 s.
5. Mirchenko M. V. Struktura syntaksychnykh katehorii : [monohrafiia]. – [2-he vyd., pererobl.] / M. V. Mirchenko. – Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2004. – 392, [1] s.
6. Pokalchuk Yu. Ozernyi viter / Yurko Pokalchuk // Ozernyi viter : [povisti ta opovidannia]. – Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 1998. – S. 3–80.
7. Slynko I. I. Syntaksys suchasnoi ukrainскоi movy: problemni pytannia / I. I. Slynko, N. V. Huivaniuk, M. F. Kobylianska. – K. : Vyshcha shk., 1994. – 670 s.
8. Sliusareva N. A. Kategorialnaia osnova tema-rematicheskoi orhanizatsii vyskazyvaniia-predlozheniia / N. A. Sliusareva // Voprosy yazykoznanii. – 1986. – № 4. – S. 3–15.

Костусяк Наталия. Особенности моделирования ремы в монопредикативных конструкциях. В статье комплексно и системно проанализирована рема как составляющая монопредикативных синтаксических конструкций; акцентируется внимание на особенностях маркировки отмеченной информативно весомой единицы и ее соотношении с компонентами формально-синтаксической и семантико-синтаксической организации. Выяснено, что выразители простой ремы чаще всего соотносятся с разными за структурой сказуемыми и нечленимыми предложениями. Периферию формальной маркировки указанной простой коммуникативной единицы составляют лексемы, соотносимые с подде-

жаскими и детермінантами. Сложную рему обычно експлицує сказуєме или главный член односоставного предложения и зависимые от них компоненты, в частности атрибутивные, детерминантные и присловные распространители. К центру тяготеют самостоятельно употребленные второстепенные члены предложения в неполных, преимущественно эллиптических конструкциях. Признаком периферийности обозначены подлежащие, усложненные определениями, а также сочетания слов с опорными управляемыми членами предложения, детермінантами места и времени, определениями. Своеобразная информативная и акцентная нагрузка присуща вводным конструкциям, которые образуют новый самостоятельный фрагмент высказывания, – сложную рему. Исследование построено на материале повести Ю. Покальчука «Озерный ветер».

Ключевые слова: рема, актуальное членение, предикат, сказуемое, субстанциальные синтаксемы.

Kostusyak Nataliya. Peculiarities of Simulation of Rema in Simple Constructions. In this article fully and system analyzed rema as a component of simple syntax constructions in the story of Pokalchuk “Lake wind”; accent on the features of marking informative labeling loaded unit and its ratio with components of the formal syntactic and semantic syntactic organization. It was found that simple rema often correlate with different structure predicates and now divide sentences. Periphery formal marking simple communicative unit are lexems, related with subject, definitions and determinants. Complicated rema usually marking predicate or main part monosyllabic sentences and their dependent components, including attribute, determinant and adverb spreader. Independently used secondary parts of sentence gravity to the center mostly incomplete elliptical constructions. The characteristic of peripheral marked subjects, complicated with definitions and compound of the words strongholds with strong controlled the parts of sentence, place and time determinants, definitions. The peculiar accent and informative loading inherent insert constructions, forming a new piece of self-expression – a difficult rema.

Key words: rema, actual segmentation, predicate, substantial syntaksems.

УДК 81' 373.43

Олена Кузьмич

НЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ КОМІЧНОГО

У статті йдеться про неологізми як засіб комічного. Неологізми – це нові слова. Вони виникають на певному етапі розвитку мови. Мовець розуміє новизну таких слів. Існують лексичні і семантичні неологізми. Індивідуальні (авторські) неологізми творяться тими ж мовними засобами, що й загальномовні. Автор повинен уміти оригінально сполучити слова, дібрати незвичне озна-